

Міністерство освіти і науки України

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Кафедра соціально-економічної географії і регіонознавства

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Проректор з науково-педагогічної роботи

Антон ПАНТЕЛЕЙМОНОВ

2020 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА

навчальної практики з урбаністичних та регіональних досліджень

рівень вищої освіти: бакалавр

галузь знань: 10 – Природничі науки

спеціальність: 106. Географія

освітня програма: Геоурбаністика, регіоналістика та країнознавство

спеціалізація:

вид дисципліни: обов'язкова

факультет: геології, географії, рекреації і туризму

2020-2021 навчальний рік

Програму рекомендовано до затвердження Вченою радою факультету геології, географії, рекреації і туризму

« 31 » серпня 2020 року, протокол № 14

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ:

Людмила НЕМЕЦЬ, д. геогр. н., професор, завідувач кафедри

Євгенія ТЕЛЕБЕНЄВА, к. геогр. н., доцент, доцент кафедри

Програму схвалено на засіданні кафедри соціально-економічної географії і регіонаознавства

Протокол № 6 від «25» серпня 2020 р.

Завідувач кафедри

(підпис)

(Людмила НЕМЕЦЬ)

(прізвище та

ініціали)

Програму погоджено методичною комісією факультету геології, географії, рекреації і туризму

Протокол № 13 від «31» серпня 2020 р.

Голова методичної комісії

(підпис)

(Олександр ЖЕМЕРОВ)

(прізвище та ініціали)

ВСТУП

Програма навчальної практики складена відповідно до освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми підготовки бакалаврів «Геоурбаністика, регіоналістика та країнознавство» за спеціальністю 106 Географія.

1. Опис практики

1.1. Мета практики – поглиблення і закріплення теоретичних знань з дисципліни «Вступ до геоурбаністики», оволодіння студентами сучасними методами, формами організації та засобами урбаністичних досліджень у процесі комплексного суспільно-географічного вивчення міського простору конкретного міста; поглиблення і закріплення теоретичних знань з дисципліни «Вступ до регіоналістики та країнознавства», оволодіння студентами сучасними методами, формами організації та засобами регіональних досліджень у процесі комплексного суспільно-географічного вивчення міст конкретного регіону; продовження формування у студентів урбаністичного сприйняття географічних об'єктів і процесів, а також розуміння тенденцій розвитку суспільства в сучасному високоурбанізованому середовищі.

1.2. Основні завдання практики:

- закріпити теоретичні знання, практичні навички і уміння, отримані студентами на лекційних та практичних заняттях з дисциплін «Вступ до геоурбаністики» та «Вступ до регіоналістики та країнознавства»; розширити коло теоретичних понять і практичних умінь як бази для вивчення наступних дисциплін;
- ознайомити студентів з принципами і методами організації маршрутних і стаціонарних урбаністичних та регіональних досліджень;
- показати можливості пошуку, здобуття і системно-структурного суспільно-географічного аналізу різноманітної статистичної, соціологічної, картографічної, історичної, культурологічної, візуальної та іншої інформації під час проведення урбаністичних та регіональних досліджень;
- закріпити практичні навички первинного збору матеріалів під час польового етапу і підготовка їх до подальшого аналітично-конструктивного опрацювання;
- оволодіти сучасними методами, формами організації та засобами польових урбаністичних і регіональних досліджень та особливостями виконання камеральних робіт;
- формувати комплексне уявлення про місце і роль міста, що вивчається, в соціально-економічному комплексі регіону та країни, його ресурсному потенціалі, особливостях територіальної організації населення, господарства, соціальної сфери та її інфраструктури;
- сформулювати чітке розуміння суті складання комплексної суспільно-географічної характеристики міського простору конкретного міста з виявленням головних факторів, своєрідності, територіальної диференціації, актуальних проблем і можливих перспектив його соціально-економічного розвитку;
- формувати навички складати звіт про проходження навчальної практики;
- формувати навички самостійної роботи студентів при проведенні польових

навчальних занять.

Основною **базою** навчальної практики з урбаністичних та регіональних досліджень є міський простір Харкова та інших міст Харківської області.

Термін проходження практики – **5 тижнів II семестру бакалавріату.**

Загальне організаційне, навчально-методичне та наукове **керівництво** навчальною практикою з урбаністичних та регіональних досліджень здійснюють завідувач кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства та деканат факультету геології, географії, рекреації і туризму. Безпосередніми керівниками навчальної практики є викладачі кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства.

1.3. Кількість кредитів – 7

1.4. Загальна кількість годин – 210

1.5. Характеристика практики	
Обов'язкова	
Денна форма навчання	Заочна (дистанційна) форма навчання
Рік підготовки	
1-й	
Семестр	
2-й	

1.6. Заплановані результати діяльності під навчальної практики з урбаністичних та регіональних досліджень.

Сформовані компетентності: базові знання фундаментальних наук в обов'язі, необхідному для освоєння загально-професійних дисциплін; здатність організувати професійну роботу відповідно до вимог безпеки життєдіяльності й охорони праці; здатність використовувати професійно-профільовані знання в галузі природничих наук (географії) для проведення урбаністичних та регіональних досліджень.

За підсумками навчальної практики з урбаністичних та регіональних досліджень студенти повинні досягти таких **результатів навчання**:

- теоретичні і методичні основи курсів «Вступ до геоурбаністики» та «Вступ до регіоналістики та країнознавства», їх основні поняття та практичні навички проведення урбаністичних та регіональних досліджень;

- уміння планувати, організовувати та проводити стаціонарні і польові урбаністичні та регіональні дослідження;

- отримання навичок з організації та проведення маршрутних і стаціонарних урбаністичних та регіональних досліджень; уміння вести документацію під час збору матеріалів польового етапу досліджень;

- оволодіння сучасними методами, формами організації та засобами польових урбаністичних і регіональних досліджень та особливостями виконання камеральних робіт;

- уміння отримати необхідну статистичну, соціологічну, картографічну, історичну, культурологічну, візуальну та іншу інформацію в ході польових та камера-

льних досліджень;

- оволодіння методикою складання комплексної суспільно-географічної характеристики міського простору конкретного міста;
- уміння критично аналізувати, оцінювати та прогнозувати суспільні явища і процеси в сучасному високоурбанізованому середовищі;
- уміння використовувати спеціальне програмне забезпечення для обробки статистичних даних та отримання нової інформації в урбаністичних та регіональних дослідженнях;
- уміння оформлювати результати у звіт та виконувати завдання як складової частини колективного звіту про практику.

2. Тематичний план навчальної практики з урбаністичних та регіональних досліджень

РОЗДІЛ 1. Урбаністичні дослідження

Тема 1. Підготовка до урбаністичних досліджень в межах міста

Загальний збір студентів. Установча конференція. Ознайомлення з програмою навчальної практики. Інструктаж з охорони праці та техніки безпеки. Вибір ділянки дослідження міста Харкова. Розподіл робіт по групах, бригадах, отримання завдань. Підбір необхідної літератури, статистичної і картографічної інформації; робота з джерелами інформації.

Тема 2. Складання загального портрета міста Харкова

Історичні відомості про місто (історії формування міста, його заселення, господарського освоєння). Сучасний Харків у загальноукраїнських та світових рейтингах. Роль міста в соціально-економічному розвитку регіону. Стисла суспільно-географічна характеристика міста. Географічний образ міста.

Тема 3. Просторова організація міста Харкова

Аналіз генерального плану міста Харкова. Визначення моделі територіальної структури міста. Адміністративно-територіальний поділ міста. Функціональне зонування міста. Тип архітектурно-планувальної структури міста.

Тема 4. Комплексне суспільно-географічне дослідження міського простору на обраній ділянці

Суспільно-географічне положення: аналіз та оцінка положення ділянки дослідження на карті міста.

Історико-географічні відомості: історія засвоєння, заселення та забудови міського простору на обраній ділянці дослідження. Складання комп'ютерної картографічної основи ділянки дослідження.

Природні умови та ресурси: рельєф, гідрографія, мікроклімат. Флора і фауна. Міські природні ландшафти. Озелененість ділянки дослідження. Екологічна ситуація та якість навколишнього середовища.

Геотопоніміка ділянки дослідження (аналіз назв географічних об'єктів – вулиць, провулків, площ тощо).

Міська інфраструктура в межах ділянки дослідження: транспортна, соціальна, виробнича, фінансова, ринкова, інституційна тощо

Функціональне зонування міського простору в межах ділянки дослідження. Якими об'єктами (підприємствами, закладами, установами, організаціями, будівлями тощо) представлена кожна виділена функціональна зона. Яке функціональне зонування – вертикальне чи горизонтальне, жорстке чи гнучке – характерне для ділянки дослідження. Підземна урбаністика.

Культурна спадщина та архітектурний ансамбль: археологічні, історичні, ландшафтні об'єкти, об'єкти монументального мистецтва, об'єкти архітектури та містобудування, об'єкти садово-паркового мистецтва, об'єкти науки і техніки. Архітектурний ансамбль ділянки дослідження.

Трансформації міського простору в межах ділянки дослідження (приклади реновації, джентрифікації, деіндустріалізації, ревіталізації, комерціалізації, терциаризації, сакралізації, редевелопменту тощо).

Проблеми міського простору в межах ділянки дослідження (соціально-культурні, економічні, технічні, екологічні, транспортні тощо). *Рекомендації* з їх вирішення. *Brownfield- та greyfield-території та пропозиції щодо їх повторного використання.*

РОЗДІЛ 2. Регіональні дослідження

Тема 5. Порівняльна суспільно-географічна характеристика міст Харківської області та іншого регіону України (на вибір студента)

Порівняльна суспільно-географічна характеристика міст Харківської області та іншого регіону України (на вибір студента) за визначеним планом: кількість міст; їх класифікаційні ознаки за чисельністю населення, функціями, ЕГП тощо; чисельність населення та її динаміка; питома вага населення міст в населенні регіону та її динаміка.

РОЗДІЛ 3. Звіт з навчальної практики з урбаністичних та регіональних досліджень

Тема 6. Оформлення та захист звіту з навчальної практики з урбаністичних та регіональних досліджень

Впорядкування матеріалів дослідження. Оформлення матеріалів польових досліджень, оформлення матеріалів камеральних досліджень. Оформлення текстового звіту з навчальної практики з урбаністичних та регіональних досліджень. Складання фото- та відеозвіту і презентації до підсумкової доповіді на захисті. Захист звіту з навчальної практики з урбаністичних та регіональних досліджень.

3. Структура навчальної практики з урбаністичних та регіональних досліджень

Назви розділів	Кількість годин									
	денна форма					заочна форма				
	усього	у тому числі				усього	у тому числі			
		пол.	кам.	інд.	с.р.		пол.	кам.	інд.	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Розділ 1. Урбаністичні дослідження										
Разом за розділом 1	110	70	20		20					
Розділ 2. Регіональні дослідження										
Разом за розділом 2	50		30		20					
Розділ 3. Звіт з навчальної практики з урбаністичних та регіональних досліджень										
Разом за розділом 3	50		30		20					
Усього годин	210	70	80		60					

4. Вимоги до бази практики з урбаністичних та регіональних досліджень

Основною базою навчальної практики з урбаністичних та регіональних досліджень є міський простір Харкова та інших міст Харківської області. На обраній ділянці дослідження відбувається ознайомлення студентів з принципами і методами організації маршрутних і стаціонарних урбаністичних та регіональних досліджень. Під час практики проводиться інструктаж з охорони праці та техніки безпеки.

5. Теми польових та камеральних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
<i>Польовий етап практики</i>		
1	Проведення частини комплексного суспільно-географічного дослідження міського простору на обраній ділянці: • Природні умови та ресурси; • Міська інфраструктура; • Функціональне зонування міського простору; • Культурна спадщина та архітектурний ансамбль; • Трансформації міського простору	70
<i>Камеральний етап практики</i>		
2	Підготовка до урбаністичних досліджень в межах міста	10
3	Складання загального портрета міста Харкова	10
4	Аналіз просторової організації міста Харкова	15
5	Проведення частини комплексного суспільно-географічного	15

	дослідження міського простору на обраній ділянці: • Суспільно-географічне положення; • Історико-географічні відомості; • Геотопоніміка; • Проблеми міського простору	
6	Складання порівняльної суспільно-географічної характеристики міст Харківської області та іншого регіону України (<i>на вибір студента</i>)	15
7	Оформлення та захист звіту з навчальної практики з урбаністичних та регіональних досліджень	15
Всього		150

6. Завдання для самостійної роботи

№ з/п	Види, зміст самостійної роботи	Кількість годин
1	Складання порівняльної суспільно-географічної характеристики міст Харківської області та іншого регіону України (<i>на вибір студента</i>)	30
2	Обробка та систематизація зібраної статистичної, соціологічної, картографічної, історичної, культурологічної, візуальної та іншої інформації, аналітично-конструктивне її опрацювання	30
Всього		60

7. Індивідуальні завдання

8. Методи контролю

По закінченню навчальної практики з урбаністичних та регіональних досліджень студенти повинні оформити та захистити звіт.

Вимоги до звіту про навчальну практику. Під час кожного етапу практики звітування здійснюється у вигляді щоденника практики, індивідуального звіту та групового звіту.

Оформлення звіту. Звіт повинен мати титульну сторінку, на якій зазначається назва установи, де виконувалась практика та факультет, кафедра (угорі). В центрі назва практики. В правому нижньому кутку записується прізвище, ім'я та по-батькові студентів, на рядок нижче номер академічної групи та підгрупи, а ще нижче прізвище та ініціали керівника практики, його науковий ступінь і звання. Внизу по центру ставиться назва міста та на останньому рядку рік проходження практики. У випадку успішного захисту звіту викладачем на титульній сторінці звіту ставиться позначка «оцінка» і власний підпис.

Підбиття підсумків навчальної практики. Під час навчальної практики контролюється вміння використовувати здобуті теоретичні знання з дисциплін «Історія урбанізації та основи геоурбаністики» та «Вступ до регіоналістики та країнознавства»; ступінь усвідомлення навчального матеріалу, вміння проводити самостійні дослідження у польових умовах; вміння оформлювати матеріали польових

досліджень, виконувати камеральні дослідження, обробляти отримані результати, робити висновки.

Підсумки навчальної практики підводяться у процесі захисту звіту з навчальної практики з урбаністичних та регіональних досліджень. Студенти, які виконали всі завдання згідно програми практики, оформили відповідно всім вимогам звіт і щоденник практики, отримують оцінку за чотирирівневою шкалою оцінювання в останній день практики. Студент, який не виконав програму практики, направляється на практику вдруге або відраховується з навчального закладу.

9. Схема нарахування балів

Вид роботи	Кількість балів
Складання загального портрета міста Харкова	5
Аналіз просторової організації міста Харкова	5
Проведення комплексного суспільно-географічного дослідження міського простору на обраній ділянці	50
Складання порівняльної суспільно-географічної характеристики міст Харківської області та іншого регіону України <i>(на вибір студента)</i>	20
Оформлення та захист звіту з навчальної практики з урбаністичних та регіональних досліджень	20
РАЗОМ	100

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка
	для чотирирівневої шкали оцінювання
90-100	відмінно
70-89	добре
50-69	задовільно
1-49	незадовільно

Рекомендована література

Основна література:

1. Алфьоров М. А. Урбанізаційні процеси в Україні в 1945-1991 рр. : монографія / М. А. Алфьоров. – Донецьк, 2012. – 552 с.
2. Берданова О. В. Планування соціально-економічного розвитку міста : монографія / О. В. Берданова, В. М. Вакуленко, І. В. Валентюк [та ін.]; за ред. В. М. Вакуленка, М. К. Орлатого. – К., 2011. – 160 с.
3. Большаков А. Г. Основы градостроительства и районной планировки : учеб. для вузов / А. Г. Большаков. – Иркутск : Изд-во ИрГТУ, 2004. – 216 с.
4. Генеральний план міста [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Харківської міської ради, міського голови, виконавчого комітету. – Режим доступу: <https://uga.kharkov.ua/uk/public-information/genplan-mista-harkova.html>

5. Гладкий О. В. Географія міст. Геоурбаністика : підручник / О. Гладкий, С. Іщук; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К. : Паливода А. В., 2014. – 299 с.
6. Глазычев В. Урбаністика [Електронний ресурс] / В. Глазычев. – М., 2008. – 220 с. – Режим доступу : <http://www.glazychhev.ru/books/urbanistika/urbanistika.htm>
7. Голіков А. П. Харківська область, регіональний розвиток: стан і перспективи: монографія / А. П. Голіков, Н. А. Казакова, М. В. Шуба; за ред. чл.-кор. НАН України, проф. В. С. Бакірова. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. – 224 с.
8. Дронова О. Л. Геоурбаністика : навч. посібник / О. Л. Дронова. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2014. – 419 с.
9. Інноваційно-інвестиційний потенціал як основа конкурентоспроможності регіону (на прикладі Харківської області) : колективна монографія / за загальною редакцією Л. М. Немець, К. Ю. Сегіди. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2017. – 520 с.
10. Кузнецов С. Г. Територіальне планування і розвиток міст / С. Г. Кузнецов, І. І. Ананян, Л. М. Богак. – Донецьк : Норд-Прес, 2008. – 335 с.
11. Лаппо Г. М. География городов : учеб. пособие для геогр. факультетов вузов / Г. М. Лаппо. – М. : Гуманитар. изд. Центр «Владос», 1997. – 479 с.
12. Перцик Е. Н. Геоурбаністика : учебник для академического бакалавриата / Е. Н. Перцик. – 2-е изд., стер. – М. : Издательство Юрайт, 2016. – 435 с.
13. Пивоваров Ю. Л. Основы геоурбаністики : урбанізація и городские агломерации : учеб. пособие / Ю. Л. Пивоваров. – М. : Гуманитар. изд. центр «Владос», 1999. – 231 с.
14. Седанов Г. В. Геоурбаністика / Г. В. Седанов. – Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2008. – 40 с.
15. Соболева Н. П. Геоурбаністика : учеб. пособие / Н. П. Соболева, Ю. Л. Замятина, Н. В. Барановская, Л. В. Жорняк; Томский политехнический университет. – Томск : Изд-во Томского политехнического университета, 2012. – 301 с.
16. Стратегія розвитку міста Харкова до 2020 року, затверджена рішенням 10 сесії Харківської міської ради 7 скликання від 21. 12. 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.city.kharkov.ua/assets/files/docs/zakon/strategy2411.pdf>
17. Стратегія розвитку Харківської області на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kharkivoda.gov.ua>
18. Урбаністична Україна: в епіцентрі просторових змін : колективна монографія / За ред. К. Мезенцева, О. Олійника, Н. Мезенцевої. – К. : Видавництво «Фенікс», 2017. – 438 с.
19. Харківська область у 2018 році: статистичний щорічник / Головне управління статистики у Харківській області. – Харків, 2018. – 470 с.
20. Функции городов и их влияние на пространство : монография [Електронний ресурс] / Под ред. Л. Г. Руденко. – К. : Феникс, 2015. – 292 с. – Режим доступу : <http://gisgeo.org/assets/files/City-functions.pdf>

Допоміжна література:

1. Боже-Гарнье Ж. Очерки по географии городов / Ж. Боже-Гарнье, Ж. Шабо. – М., 1967. 424 с.
2. Бойко-Бойчук О. В. Стратегії розвитку міст України / О. В. Бойко-Бойчук. – К., 2002. – 156 с.
3. Гладкий О. В. Наукові основи суспільно-географічних досліджень промислових агломерацій : монографія / О. В. Гладкий; за ред. С. І. Іщука. – К., 2008. – 360 с.
4. Город и городские агломерации в региональном развитии : сб. науч. ст. – М. : Ин-т географии РАН, 2003. – 330 с.
5. Денисенко О. О. Процеси метрополізації : світогосподарський аспект / О. О. Денисенко. – К., 2012. – 193 с.
6. Доценко А. І. Територіальна організація розселення (теорія та практика) / А. І. Доценко. – К., 2010. – 536 с.
7. Изменения городского пространства в Украине / Л. Г. Руденко, Е. Л. Дронова, А. М. Кирюхин [та ін.]; под ред. Л. Г. Руденко. – К. : Реферат, 2013. – 160 с.
8. Івченко А. Міста України : довідник / А. Івченко. – К. : Картографія, 1999. – 141 с.
9. Ковтун В. В. Города Украины : экономико-географический справочник / В. В. Ковтун, А. В. Степаненко. – К., 1990. – 279 с.
10. Куйбіда В. С. Територіальне планування в Україні: європейські засади та національний досвід / В. С. Куйбіда, Ю. М. Білоконь. – К., 2009. – 108 с.
11. Метрополізаційні процеси в регіоні: концептуальні підходи та прикладні аспекти просторового аналізу : науково-аналітична доповідь [Електронний ресурс] / НАН України. Інститут регіональних досліджень; наук. ред. М. І. Мельник. – Львів, 2014. – 65 с. – Режим доступу : http://ird.gov.ua/vid_3/vid3_2014_m1_Metro.pdf
12. Наукові засади розробки стратегії сталого розвитку України : монографія / ІПРЕД НАН України, ІГ НАН України, ІППЕ НАН України. – Одеса, 2012. – 714 с.
13. Підгрушний Г. П. Формування системи полюсів зростання в Україні як передумова її переходу до моделі поліцентричного просторового розвитку [Електронний ресурс] / Г. П. Підгрушний // Український географічний журнал. – 2017. – № 1. – С. 48-54. – Режим доступу : <http://ukrgeojournal.org.ua/uk/node/552>
14. Пятьдесят пять лучших городов для жизни в Украине // Еженедельник «Фокус»; под ред. М. Гладкий – К., 2011. – № 23 (235). – С. 28-41.
15. Салій І. М. Урбанізація в Україні: соціальні та управлінські аспекти / І. М. Салій. – К. : Наук. думка, 2005. – 301 с.
16. Соснова Н. С. Трансформація міського середовища як відображення економічних і суспільних процесів у найбільших містах України / Н. С. Соснова // Досвід та перспективи розвитку міст України та інших країн. Проблеми розвитку найкрупніших міст України : збірник наукових праць / Відп. ред. Ю. М. Палеха. – Вип. 20. – К. : Ін-т «ДІПРОМІСТО», 2011. – С. 98-106

17. Територіальний розвиток в Україні: розвиток агломерацій та субрегіонів : посібник / Проект USAID «Локальні інвестиції та національна конкурентоспроможність» (USAID ЛІНК) – Київ, 2012. – 183 с.

18. Ткач Д. В. Розвиток української геоурбаністики. Історія української географії / Д. В. Ткач, Т. Б. Заставецький // Всеукр. наук.-теор. часопис. – Тернопіль, 2002. – Вип. 6. – С. 82-87.

19. Топчієв О. Г. Планування території : навчальний посібник / О. Г. Топчієв, Д. С. Мальчикова. – Херсон : Грін Д. С, 2014. – 268 с.

20. Топчієв О. Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики : навч. посібник / О. Г. Топчієв. – Одеса, 2005. – 632 с.

21. Харків – в топ-200 городов мира по качеству жизни [Електронний ресурс] // Status quo. – 14. 01. 2019. – Режим доступу : https://www.sq.com.ua/rus/news/novosti/14.01.2019/harkov_v_top_200_gorodov_mira_po_kachestvu_zhizni/

22. Харківський регіон – потенціал та перспективи [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Харківської обласної ради. – Режим доступу : <http://www.oblrada.kharkov.ua/ua/home/15480-kharkivskij-region-potentsial-ta-perspektivi>

23. Харків сьогодні [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Харківської міської ради міського голови, виконавчого комітету. – Режим доступу : <http://www.city.kharkov.ua/uk/o-xarkove/xarkov-segodnya.html>

24. Шаблій О. І. Соціальна та економічна географія України / О. І. Шаблій. – Львів, 2000. – 304 с.

10. Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео-лекції, інше методичне забезпечення

1. Асоціації міст України [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Асоціації міст України. – Режим доступу : <http://auc.org.ua/bill>.

2. Головне управління статистики у Харківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kh.ukrstat.gov.ua/>

3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

4. Електронна бібліотека авторефератів дисертацій [Електронний ресурс] // Електронний фонд Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/_scripts/wwwi32.exe/%5Bin=_scripts/ep.in%5D

5. Наукова електронна бібліотека періодичних видань НАН України [Електронний ресурс] // Електронний фонд Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. – Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua:8080/dspace/>

6. Офіційний сайт Харківської міської ради, міського голови, виконавчого комітету [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.city.kharkov.ua/uk>

7. Харківська обласна державна адміністрація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kharkivoda.gov.ua>